

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Установа адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка”
Кафедра беларускага мовазнаўства

ЗАЦВЯРДЖАЮ
Прарэктар па вучэбнай рабоце

“ _____ ” _____ 201__ г.

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС

вучэбнай дысцыпліны “Культура маўлення”
для спецыяльнасцей:

- 1 – 02 03 01 Беларуская мова і літаратура
- 1 – 02 03 03–02 Беларуская мова і літаратура. Замежная мова (польская, літоўская)
- 1 – 02 03 03–03 Беларуская мова і літаратура. Сусветная і айчынная культура
- 1 – 02 03 03–05 Беларуская мова і літаратура. Журналістыка

Узгоднена: дэкан факультэта _____

Разгледжана і рэкамендавана да зацвярджэння на пасяджэнні кафедры
праатакол №7 ад “16” снежня 2010 г.

Мінск, 2011

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбная праграма па дысцыпліне “Культура маўлення” прызначана для рэалізацыі на першай ступені вышэйшай адукацыі ў межах цыкла спецыяльных дысцыплін.

1. Агульныя патрабаванні да фарміравання сацыяльна-асобасных кампетэнцый выпускніка

Агульныя патрабаванні да фарміравання сацыяльна-асобасных кампетэнцый выпускніка вызначаюцца наступнымі прынцыпамі:

– прынцып *гуманізацыі* як прыярытэтны прынцып адукацыі, што забяспечвае асобна-арыентаваны характар адукацыйнага працэсу і творчую самарэалізацыю выпускніка;

– прынцып *фундаменталізацыі*, які садзейнічае арыентацыі зместу дысцыплін сацыяльна-гуманітарнага цыкла на выяўленне сутнасных асноў і сувязей паміж разнастайнымі працэсамі навакольнага свету, прыродазнаўчымі і гуманітарнымі ведамі;

– прынцып *кампетэнтнасці*, што накіраваны на ўзмацненне практычнай арыентаванасці вучэбнага працэсу, павышэнне ролі самастойнай работы студэнтаў і фарміраванне ў выпускнікоў здольнасці дзейнічаць самастойна ў зменлівых жыццёвых сітуацыях;

– прынцып *сацыяльна-асобаснай падрыхтоўкі*, які забяспечвае фарміраванне ў студэнтаў кампетэнтнасці, заснаванай на набытых ведах і сфарміраваных ўменнях з улікам інтарэсаў, патрэб і магчымасцей навучэнцаў;

– прынцып *міждысцыплінарнасці і інтэграцыі* адукацыі, рэалізацыя якога забяспечвае цэласнасць засваення гуманітарных ведаў і іх узаема сувязь з будучай прафесійнай дзейнасцю выпускніка.

У адпаведнасці з названымі мэтамі і прынцыпамі сацыяльна-гуманітарнай падрыхтоўкі выпускнік вышэйшай навучальнай установы пры падрыхтоўцы па адукацыйнай праграме першай ступені (спецыяліст) павінен набыць наступныя *сацыяльна-асобасныя кампетэнцыі*:

- культурна-вартаснай і асобаснай арыентацыі;
- грамадзянскасці і патрыятызму;
- сацыяльнага ўзаемадзеяння;
- камунікацыі;
- захавання і ўмацавання здароўя;
- самаўдасканалення.

Выпускнік у працэсе сацыяльна-гуманітарнай падрыхтоўкі павінен развіць і ўдасканаліць наступныя *метапрадметныя кампетэнцыі*:

- валоданне метадамі сістэмнага і параўнальнага аналізу;
- сфарміраванасць крытычнага мыслення;
- уменне працаваць у калектыве;
- валоданне навыкамі праектавання і прагназавання;
- сфарміраванасць самастойнасці, адказнасці, арганізаванасці,

- мэтанакіраванасці і матывацыйна-каштоўнаснай арыентацыі;
- здольнасць вучыцца, пастаянна павышаць кваліфікацыю.

2. Мэты і задачы дысцыпліны “Культура маўлення”

“Культура маўлення” – дысцыпліна, якая дапамагае павысіць узровень маўленчай культуры студэнтаў, сфарміраваць камунікатыўна развітую асобу, здольную наладжваць зносіны на роднай мове у прафесійна-дзелавой сферы.

Асноўныя мэты выкладання дысцыпліны:

- абвастрыць увагу студэнтаў – будучых настаўнікаў – да пытанняў маўленчай культуры, садзейнічаць яе павышэнню;
- выпрацаваць і замацаваць практычныя ўменні і навыкі граматычнага карыстання вуснай і пісьмовай мовай;
- развіць моўна-эстэтычны густ студэнтаў, звязаны з чысцінёй і правільнасцю маўлення;
- фарміраваць устаноўкі на практычнае ўкараненне атрыманых студэнтамі ведаў у іх прафесійнай дзейнасці і іншых сферах сацыяльнай актыўнасці;
- выхоўваць любоў і павагу да беларускага слова, уважлівыя адносіны да яго скарыстання ў адпаведнай маўленчай сітуацыі.

Задачи вывучэння дысцыпліны:

- даць студэнтам веды тэарэтычных асноў красамоўства, культуры маўлення, тэхнікі выразнага вуснага маўлення;
- навучыць студэнтаў практычна прымяняць набытыя веды ў сваёй прафесійнай дзейнасці, у школьным вучэбным працэсе;
- спрыяць падрыхтоўцы шырока адукаваных, з крэатыўным мысленнем маладых спецыялістаў, здольных да творчасці, да вырашэння складаных праблем у сферы прафесійна-дзелавых зносін.

У выніку вывучэння дысцыпліны студэнт павінен

ведаць:

- асноўныя паняцці і катэгорыі, якія вывучаюцца па ходу засваення дысцыпліны;
- гісторыю станаўлення і развіцця красамоўства і культуры маўлення;
- асаблівасці вуснага публічнага маўлення;
- асноўныя камунікатыўныя якасці маўлення і моўныя нормы;
- прычыны парушэння правільнасці, дакладнасці, лагічнасці маўлення і лінгвістычныя ўмовы іх забеспячэння;
- тэхнічныя характарыстыкі маўлення;

умець:

- выкарыстоўваць набытыя навыкі на практыцы ў сваёй прафесійнай дзейнасці;
- прытрымлівацца нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы;

- выбіраць і арганізоўваць выкарыстанне моўных сродкаў у адпаведнасці з маўленчай сітуацыяй і этыкай зносін;
- пазбягаць тыповых памылак маўлення, прытрымлівацца правільнасці, дакладнасці, лагічнасці і іншых якасцей маўлення;
- весці пошук і аналіз неабходнай інфармацыі з розных крыніц, у тым ліку са слоўнікаў, з мэтай падрыхтоўкі вусных паведамленняў і рэфератаў;
- рабіць аналіз тэкстаў (вусных паведамленняў) розных стыляў, жанраў, формаў;
- рашаць лінгвістычныя задачы і тэсты, што служаць замацаванню вучэбнага матэрыялу.

Выкладанне дысцыпліны мае свае асаблівасці, абумоўленыя спецыфікай беларуска-рускага двухмоўя, таму працэсы і факты культуры беларускага маўлення часам супастаўляюцца з фактамі і працэсамі культуры рускага маўлення.

3. Структура зместу вучэбнай дысцыпліны

Вывучэнне дысцыпліны “Культура маўлення” разлічана на 36 вучэбных гадзін, з якіх 18 – лекцыйных і 18 практычных /семінарскіх/ гадзін.

У аснову структуравання зместу вучэбнага матэрыялу дадзенай дысцыпліны пакладзены прынцып тэматычнага падыходу, які прадугледжвае падзел вучэбнага матэрыялу на адносна самастойныя раздзелы (тэмы).

Па кожнай вучэбнай тэме ў адпаведнасці з яе мэтамі і задачамі па фарміраванні і развіцці ў студэнтаў канкрэтных кампетэнцый выкладчык (кафедра) праектуе і рэалізуе канкрэтныя педагагічныя тэхналогіі.

Найбольш перспектыўныя і эфектыўныя сучасныя інавацыйныя адукацыйныя сістэмы і тэхналогіі наступныя: вучэбна-метадычны комплекс, варыятыўныя мадэлі кіруемай самастойнай работы студэнтаў, блочна-модульная, модульна-рэйтывагая і крэдытная сістэмы, інфармацыйныя тэхналогіі, метадыкі актыўнага навучання.

Структура зместу вучэбнай дысцыпліны ўключае ўводзіны і вучэбныя раздзелы (тэмы).

4. Метады навучання

Найбольш эфектыўнымі педагагічнымі метадыкамі і тэхналогіямі, што садзейнічаюць уключэнню студэнтаў у пошук і кіраванне ведамі, набыццю вопыту самастойнага вырашэння разнастайных задач, з’яўляюцца:

- тэхналогія вучэбна-даследчай дзейнасці;
- тэхналогія праблемна-модульнага навучання;
- праектныя тэхналогіі;
- камунікатыўныя тэхналогіі і інш.

Для кіравання вучэбным працэсам і арганізацыі кантрольна-ацэначнай дзейнасці педагогам рэкамендуецца выкарыстоўваць рэйтывагавыя, крэдытна-модульныя сістэмы ацэнкі вучэбнай і даследчай дзейнасці студэнтаў,

варыятаўныя мадэлі кіруемай самастойнай працы, вучэбна-метадычныя комплексы.

З мэтай фарміравання сучасных сацыяльна-асобасных і сацыяльна-прафесійных кампетэнцый выпускнікоў ВНУ ў практыку правядзення семінарскіх і практычных заняткаў мэтазгодна ўкараняць методыкі актыўнага навучання і дыскусійныя формы.

5. Арганізацыя самастойнай работы студэнтаў

Самастойная работа студэнтаў арганізуецца дэканатамі, кафедрамі, выкладчыкамі ВНУ ў адпаведнасці з Палажэннем аб самастойнай працы студэнтаў.

Кіруемая самастойная работа студэнтаў прадугледжвае выкананне кантрольных прац, падрыхтоўку вусных паведамленняў і пісьмовых рэфератаў па вызначанай тэматыцы, знаёмства з навукавай, навукова-папулярнай, хрэстаматыйнай літаратурай, рэферыраванне і анатаванне прафесійна арыентаваных тэкстаў і інш. /гл. Дадатак/.

6. Дыягностыка сацыяльна-асобасных кампетэнцый студэнта

1. Патрабаванні да ажыццяўлення дыягностыкі:

- вызначэнне аб'екта дыягностыкі;
- выяўленне ўзроўню вучэбных дасягненняў студэнта пры дапамозе крытэрыяльна-арыентаваных тэстаў і іншых сродкаў дыягностыкі;
- карэкціраванне ўзроўню вучэбных дасягненняў студэнта ў адпаведнасці з патрабаваннямі стандарта;
- ацэнка вынікаў дыягностыкі вучэбных дасягненняў студэнта ў адпаведнасці з патрабаваннямі стандарта (па шкале адзнак).

2. Шкала адзнак:

- ацэнка вучэбных дасягненняў студэнта на экзаменах праводзіцца па дзесяцібальнай шкале (1, 2...9, 10);
- ацэнка вучэбных дасягненняў студэнтаў, якая вызначаецца паэтапна па канкрэтных тэмах вучэбнай дысцыпліны і ажыццяўляецца кафедрай у адпаведнасці з выбранай ВНУ шкалай адзнак.

3. Дыягнастычны інструментарый.

Для дыягностыкі кампетэнцый, выяўлення вучэбных дасягненняў студэнтаў на прамежкавым і выніковым этапах (залік, экзамен) рэкамендуецца выкарыстоўваць тэсты і тэставыя заданні, рознаўзроўневыя кантрольныя заданні; залік; экзамен.

ПРЫКЛАДНЫ ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

№ п/п	Назва раздзела /модуля/	Колькасць аўдыторных гадзін		
		Усяго аўдыторных гадзін	Лекцыі	Практычныя заняткі
1.	Уводзіны. Кампетэнтнасныя патрабаванні да выпускнікоў ВНУ	4	2	2
2.	3 гісторыі красамоўства і культуры маўлення (кароткія звесткі)	8	4	4
3.	Культура вуснага публічнага маўлення	8	4	4
4.	Асноўныя камунікатыўныя якасці маўлення	12	6	6
5.	Тэхніка і выразнасць вуснага маўлення	4	2	2
Усяго:		36	18	18

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЫ “Культура беларускага маўлення”

1. Уводзіны. Кампетэнтнасныя патрабаванні да выпускнікоў ВНУ. Прадмет і задачы курса “Культура маўлення”, яго месца ў сістэме лінгвістычных дысцыплін і гуманітарнай адукацыі. Кампетэнтнасныя патрабаванні да выпускнікоў вышэйшых навучальных устаноў.

Асноўныя тэрміны і паняцці курса: мова, маўленне, культура, маўленчая дзейнасць, маўленчая камунікацыя, маўленчыя паводзіны, прафесійнае маўленне, публічнае маўленне, культура маўлення, асноўныя камунікатыўныя якасці маўлення, агульная культура чалавека, тэхнічныя характарыстыкі маўлення і інш.

Роля дысцыпліны “Культура маўлення” ў фарміраванні і развіцці сацыяльна-асобасных і сацыяльна-прафесійных, дзелавых кампетэнцый выпускнікоў вышэйшых навучальных устаноў.

2. З гісторыі красамоўства і культуры маўлення (кароткія звесткі). Красамоўства ў Старажытнай Грэцыі і Рыме. Прадстаўнікі старажытнагрэчаскага і старажытнарымскага красамоўства.

Вытокі беларускага красамоўства (творы К.Тураўскага, А.Смаленскага).

Роля Ф.Скарыны, В.Цяпінскага, С.Буднага, М.Сматрыцкага, Л.Зізанія і інш. у развіцці і станаўленні моўнай культуры Беларусі ў XVI – XVII стст.

Значэнне творчасці В.Дуніна-Марцінкевіча, Ф.Багушэвіча, Я.Купалы, Я.Коласа, Цёткі, М.Багдановіча, М.Гарэцкага, З.Бядулі і інш. пісьменнікаў у развіцці і ўдасканаленні беларускай літаратурнай мовы. Праблемы культуры слова і маўлення на старонках газеты “Наша ніва”.

Уклад рускіх вучоных XVIII – XIX стст. у распрацоўку пытанняў культуры маўлення.

Стварэнне навуковых асноў стылістыкі і культуры маўлення ў беларускай філалогіі XX ст. Навуковы ўклад беларускіх пісьменнікаў (Я.Колас, К.Чорны, К.Крапіва, М.Лужанін, Я.Скрыган, П.Глебка і інш.) у распрацоўку пытанняў культуры беларускай літаратурнай мовы.

Пытанні культуры маўлення ў працах вядомых беларускіх, рускіх, а таксама замежных вучоных.

“Народная лінгвістыка” пра культуру слова, ролю мовы ў жыцці грамадства.

Практычныя і тэарэтычныя задачы красамоўства і культуры маўлення на сучасным этапе.

3. Культура вуснага публічнага маўлення.

Публічнае маўленне, спецыфіка вуснага публічнага маўлення. Роды і віды /жанры/ красамоўства. Тыпы публічнага маўлення.

Прафесійнае маўленне. Культура маўлення настаўніка.

Падрыхтоўка да публічнага маўлення.

Маўленчыя зносіны ў розных функцыянальных стылях. Змешванне стыляў і стылістычныя памылкі.

Дыялагічнае маўленне.

Аналіз і самааналіз праведзенага выступлення.

4. Асноўныя камунікатыўныя якасці маўлення.

Паняцце культуры маўлення і камунікатыўных якасцяў маўлення.

Правільнасць маўлення. Правільнасць маўлення ў агульнай сістэме камунікатыўных якасцяў маўлення. Правільнасць маўлення і літаратурная норма. Паняцце нормы літаратурнай мовы. Тыпы моўных нормаў: арфаэпічныя, акцэнталагічныя, лексічныя, фразеалагічныя, марфалагічныя, сінтаксічныя, стылістычныя і інш. Нарматыўнасць і варыянтнасць. Межы варыянтнасці нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Правільнасць маўлення: арфаэпічныя, акцэнталагічныя нормы. Правільнасць маўлення і арфаэпічныя нормы беларускай мовы. Асаблівасці фанетычнай сістэмы беларускай мовы і правілы літаратурнага вымаўлення галосных, зычных і спалучэнняў зычных гукаў. Вымаўленне некаторых граматычных формаў. Прычыны парушэння арфаэпічных нормаў. Арфаэпічная варыянтнасць у межах нормы.

Правільнасць маўлення і акцэнталагічныя нормы беларускай мовы. Асаблівасці беларускага націску. Націск у словах і граматычных формах. Акцэнталагічныя памылкі. Акцэнтныя і акцэнтна-фанетычныя варыянты, зменлівасці акцэнталагічных нормаў.

Правільнасць маўлення: лексічныя, фразеалагічныя нормы. Правільнасць маўлення і паняцце лексічнай і фразеалагічнай нормы. Лексічная і фразеалагічная норма як гістарычна зменлівая катэгорыя. Лексічная і фразеалагічная варыянтнасць у межах нормы. Адхіленні ад лексічнай і фразеалагічнай нормы.

Правільнасць маўлення: марфалагічныя нормы. Правільнасць маўлення і марфалагічныя нормы беларускай мовы. Гістарычная рухомасць марфалагічнай нормы. Ваганні марфалагічных нормаў і марфалагічныя варыянты ў межах нормы.

Асаблівасці беларускай марфалогіі. Асноўныя нормы ўжывання назоўнікаў, прыметнікаў, лічэбнікаў, займеннікаў, прыслоўяў, дзеясловаў і дзеяслоўных формаў. Некаторыя асаблівасці ўжывання службовых часцін мовы. Адхіленні ад марфалагічнай нормы. Асноўныя крытэрыі вызначэння марфалагічнай нормы.

Правільнасць маўлення: словаўтваральныя нормы. Правільнасць маўлення і словаўтваральныя нормы беларускай мовы. Нарматыўнасць і прадуктыўныя словаўтваральныя мадэлі. Асаблівасці словаўтварэння розных часцін мовы. Парушэнні словаўтваральных нормаў беларускай мовы. Унармаванне словаўтварэння і напісання слоў.

Правільнасць маўлення: сінтаксічныя нормы. Правільнасць маўлення і сінтаксічныя нормы беларускай мовы.

Асаблівасці беларускага сінтаксісу. Тыповыя парушэнні сінтаксічных нормаў пры дапасаванні і кіраванні ў беларускай мове і інш. Асноўныя тыпы варыянтаў у межах сінтаксічнай нормы. Зменлівасць сінтаксічнай нормы.

Правільнасць маўлення: стылістычныя нормы. Правільнасць маўлення і паняцце стылістычнай нормы. Матываванае выкарыстанне моўных сродкаў, нарматыўнасць і мэтазгоднасць іх ужывання. Выбар варыянтных сродкаў у залежнасці ад сферы іх выкарыстання.

Памылкі, звязаныя з інтэрферэнцыяй ва ўмовах білінгвізму.

Дакладнасць маўлення. Паняцце дакладнасці маўлення. Асноўныя прычыны парушэння дакладнасці маўлення. Лінгвістычныя ўмовы забеспячэння дакладнасці маўлення.

Сінонімы і дакладнасць выказвання.

Мнагазначнасць слова і дакладнасць выказвання.

Амонімы, паронімы і дакладнасць маўлення.

Лагічнасць маўлення. Лагічнасць як камунікатыўная якасць маўлення. Маўленне і мысленне. Сувязь лагічнасці маўлення з дакладнасцю выказвання. Парушэнне лагічнасці маўлення.

Лінгвістычныя сродкі: забеспячэння лагічнасці маўлення (дакладнасць словаўжывання, парадак слоў у сказе, сэнсавая несупярэчлівасць сувязі слоў у сказе, адпаведнасць прадметнай і паняццёвай лагічнасці, правільная арганізацыя тэксту і інш.).

Тыповыя памылкі-алагізмы.

Плеаназмы і таўталогія як разнавіднасці збыткоўнай інфармацыі.

Устойлівыя выразы і сінтаксічныя канструкцыі, пабудаваныя на свядомым парушэнні лагічных сувязяў.

Чысціня маўлення. Чысціня маўлення і моўная беднасць, іх суадносіны. Моўныя сродкі, што парушаюць чысціню маўлення: канцылярызмы і штампы, словы-паразіты, жарганізмы, іншамоўныя словы, вульгарызмы, наватворы (“штучныя словы”), дыялектызмы і інш.

Пустаслоўе і шматслоўе.

Багацце (разнастайнасць) маўлення. Актыўны слоўнікавы запас. Структурна-моўныя сродкі забеспячэння багацця маўлення (запас слоў, лексічнае, фразеалагічнае і семантычнае багацце маўлення, сінтаксічнае і інтанацыйнае багацце арганізацыі моўных сродкаў у маўленні і інш.).

Дарэчнасць маўлення. Паняцце дарэчнасці маўлення. Прынцып маўленчай мэтазгоднасці. Дарэчнасць стылявая, кантэкстуальная, сітуацыйная, асобасна-псіхалагічная.

Выразнасць маўлення. Паняцце выразнасці маўлення. Крыніцы і асноўныя ўмовы выразнасці маўлення: Выкарыстанне мастацкіх сродкаў мовы. Віды тропы і стылістычных фігур. Прыёмы ажыўлення маўлення. Унікненне недарэчнай вобразнасці.

Слоўнікі-даведнікі, арыентаваныя на выпраўленне памылак і цяжкасцей вуснага маўлення, іх значэнне.

5. Тэхніка і выразнасць вуснага маўлення. Паняцце тэхнікі маўлення. Састаўныя элементы тэхнікі маўлення. Асаблівасці маўленчага дыхання. Голас, якасці голасу настаўніка: мілагучнасць, тэмбр, вышыня, гнуткасць, палётнасць, вынослівасць і інш. Дыкцыя. Інтанацыя. Тэмп маўлення. Лагічныя і псіхалагічныя паўзы ў вусным маўленні. Асноўныя стылі маўлення.

Узаемадзеянне вербальных і невербальных сродкаў маўленчай дзейнасці. Паняцце “мова знешняга выгляду педагога”. Жэсты, іх сутнасць і прызначэнне. Міміка, рух, поза моўцы.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

МЕТАДЫЧНЫ БЛОК

МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ ПА ВЫКАНАННІ КСР СТУДЭНТАМІ

1. Падрыхтоўка да выступлення з вусным паведамленнем і напісанне рэферата

1. Тэкст выступлення можа быць напісаны ў адным з жанраў якога-небудзь рода красамоўства (акадэмічнага, сацыяльна-бытавога, сацыяльна-палітычнага і інш.). Па мэтавызначэнні выступленне можа быць інфармацыйным, агітацыйным, забаўляльным і г. д. Неабходна ўлічваць класіфікацыйныя характарыстыкі рода і жанра прамовы.

2. Тэкст выступлення павінен быць складзены з улікам тых патрабаванняў, якія прад'яўляюцца да назвы тэмы, да плану і кампазіцыі, да афармлення спісу літаратуры.

3. Пры падрыхтоўцы да вуснага выступлення і напісанні рэферата неабходна прытрымлівацца ўсіх нормаў культуры маўлення, максімальна і эфектыўна выкрыстоўваць разнастайныя вербальныя і невербальныя сродкі ўздзеяння, прытрымлівацца патрабаванняў, якія прад'яўляюцца да стылю.

4. Пры падрыхтоўцы неабходна ўлічваць рэгламент выступлення: час выступлення – не больш за 10 – 15 хвілін.

5. Пры вусным выступленні рэкамендуецца выкарыстоўваць мультымедычныя сродкі (прэзентацыю).

2. Крытэрыі ацэнкі вуснага выступлення.

Вуснае выступленне ацэньваецца па наступных крытэрыях:

- тэма (актульнасць, навізна);
- назва тэмы (лаканізм, вобразнасць, палемічная завостранасць);
- план і кампазіцыя (паслядоўнасць, лагічнасць, аптымальныя суадносіны элементаў кампазіцыі (уступу, асноўнай часткі, заключэння, захаванне прынцыпаў і законаў кампазіцыі);
- ступень валодання матэрыялам выступлення;
- культура маўлення (захаванне асноўных камунікатыўных якасцяў маўлення, усіх нормаў сучаснай літаратурнай мовы);
- мастацтва маўлення (выкарыстанне маўленчых сродкаў выразнасці (тропаў, фігур, прыёмаў ажыўлення маўлення));
- невербальныя сродкі ўздзеяння на слухачоў (знешні выгляд, поза, манеры, міміка, жэсты);
- тэхніка маўлення (маўленчае дыханне, голас, дыкцыя, інтанацыя, артыкуляцыя);
- кантакт з аўдыторыяй (сродкі і прыёмы прыцягнення і актывізацыі ўвагі слухачоў; формы зносі з аўдыторыяй).

2. Самааналіз вуснага выступлення.

Самааналіз вуснага публічнага выступлення праводзіцца наступным чынам:

- ці была тэма выступлення цікавай, актуальнай для слухачоў?
- ці ўлічаны быў склад аўдыторыі, кантынгент слухачоў?
- ці праходзіла выступленне па намечанаму плану? калі -- не, то чаму?
- ці ўлічаны быў узровень ведаў слухачоў? ці даходліва я гаварыў (-ла)?
- ці быў кантакт з аўдыторыяй? калі – не, то што гэтаму перашкаджала?
- ці пераканаўчым было выступленне? якія довады былі прапанаваны?
- як я адчуваў (-ла) сябе ў час выступлення?
- як я трымаўся (-лася) перад аўдыторыяй? якія жэсты ў мяне пераважалі?
- што было ўдалага ў выступленні, у яго правядзенні? чаму я лічу гэта ўдалым?
- якія былі недахопы ў правядзенні выступлення? чаму яны ўзніклі?
- якой была рэакцыя аўдыторыі на выступленне? ці былі рэплікі і пытанні слухачоў?
- як я адказваў (-ла) на пытанні?
- як бы я зараз адказаў (-ла) на пытанне, з якім не справіўся (-лася) ў аўдыторыі?
- ці прытрымліваўся (-лася) адведзенага рэгламенту? ці ўклаўся (-лася) у адведзены час?
- якая ацэнка вуснага выступлення ў цэлым?
- які мой настрой пасля выступлення?
- што трэба рабіць, каб наступнае публічнае выступленне было лепшым?

КАНТРОЛЬНЫ БЛОК

ПРЫКЛАДНАЯ ТЭМАТЫКА ВУСНЫХ ПАВЕДАМЛЕННЯЎ І РЭФЕРАТАЎ

- Мова беларускага радыё і тэлебачання.
 Беларускае слова на старонках газет і часопісаў.
 Мова жэстаў.
 Псіхалогія публічнага выступлення.
 Пытанні культуры мовы на старонках часопіса “Роднае слова”.
 Пытанні культуры слова ў творчасці Яна Скрыгана.
 Праблемы беларускай навуковай тэрміналогіі.
 Жаргонная лексіка ў мове сучаснай моладзі.
 Новая лексіка на старонках беларускага перыядычнага друку.
 Выдатныя прамоўцы мінулых стагоддзяў.
 З гісторыі станаўлення нормаў беларускай літаратурнай мовы.
 Безэквівалентная лексіка як праяўленне самабытнасці слоўнікавага
 складу беларускай мовы.
 Беларускі маўленчы этыкет.
 Роля Я.Купалы і Я.Коласа ў мастацка-стылістычным узбагачэнні
 беларускай мовы.
 Письменнікі і вучоныя аб роднай мове.
 Культура маўлення настаўніка-філолага.
 Культура маўлення ва ўмовах білінгвізму.
 Актуальныя праблемы культуры маўлення (агляд літаратуры).
 Тэлефонныя размовы дзелавога чалавека.
 Мастацтва дыялогу.
 Выразнае чытанне.
 Псіхалогія і культура спрэчкі.
 Загаловак у перыядычных выданнях.
 Культура мовы журналіста.
 “Само слова гаворыць”: філалагічныя эцюды і абразкі Ф.Янкоўскага.
 Пытанні культуры маўлення ў працах выдатных рускіх вучоных.
 Дакумент па-беларуску.
 Мастацтва невербальных зносін.
 Роля беларускіх асветнікаў у развіцці красамоўства.
 Мастацтва задаваць пытанні: віды пытанняў і правілы іх пастаноўкі.
 Правілы пераканання: дазvoленыя і недазvoленыя прыёмы пераканання.
 Мастацтва адказваць на пытанні: віды адказаў і правілы іх будовы.
 Культура маўлення ў афарыстычных выказваннях выдатных і знакамітых.

Прыкладныя тэставыя заданні

1. Дапоўніце спіс беларускіх красамоўцаў: К. Тураўскі, ...
2. Працягніце наступную фразу:
Публічнае маўленне – гэта ...
3. Пералічыце жанры маўлення:
акадэмічнага: ...
дыялагічнага: ...
сацыяльна-палітычнага: ...
сацыяльна-бытавога: ...
4. Працягніце наступную фразу:
Культура маўлення – гэта ...
5. Дапоўніце схему:

Камунікатыўныя якасці маўлення

6. Працягніце выказванні:
Правільнасць маўлення – гэта ...
Моўныя /літаратурныя/ нормы – гэта ...
Моўныя нормы бываюць наступных тыпаў: ...
7. Вызначце, якая камунікатыўная якасць маўлення парушаецца ў сказе:
Кнігу неабходна вярнуць назад у бібліятэку.
а/ чысціня, б/ лагічнасць, в/ дакладнасць.

ПЫТАННІ ДЛЯ ПАДРЫХТОЎКІ ДА ЗАЛІКУ

1. Прадмет і задачы курса “Культура маўлення”, яго месца сярод іншых дысцыплін. Кампетэнтнасныя патрабаванні да слухачоў курса.
2. Асноўныя тэрміны і паняцці курса (мова, маўленне, культура маўлення і інш.).
3. Красамоўства ў Старажытнай Грэцыі і Рыме. Прадстаўнікі старажытнагрэчаскага і старажытнарымскага красамоўства.
4. Вытокі беларускага красамоўства (К. Тураўскі, А. Смаленскі).
5. Роля Ф. Скарыны, С. Буднага, В. Цяпінскага, і інш. у развіцці і станаўленні моўнай культуры Беларусі.
6. Значэнне творчасці В. Дуніна-Марцынкевіча, К. Каліноўскага, Ф. Багушэвіча, Цёткі ў развіцці і ўдасканаленні беларускай літаратурнай мовы. Роля газеты “Наша ніва” ў вырашэнні праблемы культуры мовы.
7. Навуковы ўклад беларускіх пісьменнікаў (Я. Купалы, Я. Коласа, К. Чорнага, К. Крапівы, Я. Скрыгана і інш.) у распрацоўку пытанняў культуры беларускай літаратурнай мовы.
8. Пытанні культуры маўлення ў працах вядомых беларускіх, рускіх, а таксама зарубежных вучоных.
9. “Народная лінгвістыка” пра культуру слова, ролю мовы ў жыцці грамадства.
10. Красамоўства і культура маўлення на сучасным этапе.
11. Публічнае маўленне, яго спецыфіка. Роды і віды (жанры) красамоўства. Тыпы публічнага маўлення.
12. Прафесійнае маўленне. Культура маўлення настаўніка.
13. Падрыхтоўка да публічнага маўлення.
14. Маўленчыя зносіны ў розных функцыянальных стылях. Змешванне стыляў і стылістычныя памылкі.
15. Дыялагічнае маўленне, яго спецыфіка.
16. Аналіз і самааналіз вуснага выступлення.
17. Культура маўлення і камунікатыўныя якасці маўлення, іх паняцце.
18. Правільнасць маўлення. Літаратурная норма. Тыпы моўных нормаў. Нарматыўнасць і варыянтнасць.
19. Правільнасць маўлення і арфаэпічныя нормы. Асаблівасці фанетычнай сістэмы беларускай мовы і літаратурнае вымаўленне. Прычыны парушэння арфаэпічных нормаў. Арфаэпічная варыянтнасць.
20. Правільнасць маўлення і акцэнталагічныя нормы. Асаблівасці беларускага націску. Акцэнталагічныя памылкі. Акцэнтныя варыянты.
21. Правільнасць маўлення і лексічныя, фразеалагічныя нормы. Лексічная і фразеалагічная варыянтнасць у межах нормы. Адхіленні ад лексічнай і фразеалагічнай нормы.
22. Правільнасць маўлення і марфалагічныя нормы. Асаблівасці беларускай марфалогіі. Марфалагічныя варыянты ў межах нормы.

23. Асноўныя нормы ўжывання розных часцін мовы. Адхіленні ад марфалагічнай нормы.
24. Правільнасць маўлення і словаўтваральныя нормы. Асаблівасці словаўтварэння розных часцін мовы. Парушэнні словаўтваральных нормаў беларускай мовы.
25. Правільнасць маўлення і сінтаксічныя нормы. Асаблівасці беларускага сінтаксісу. Тыповыя парушэнні сінтаксічных нормаў (дапасаванне, кіраванне ў беларускай мове і інш.). Варыянтнасць у межах сінтаксічнай нормы.
26. Правільнасць маўлення і стылістычныя нормы. Матываванае выкарыстанне моўных сродкаў. Выбар варыянтных сродкаў у залежнасці ад сферы іх выкарыстання.
27. Маўленчыя памылкі, звязаныя з інтэрферэнцыяй ва ўмовах білінгвізму.
28. Дакладнасць маўлення. Прычыны парушэння дакладнасці маўлення. Лінгвістычныя ўмовы яе забеспячэння.
29. Лагічнасць маўлення. Парушэнне лагічнасці маўлення (алагізмы, плеаназмы, таўталогія). Лінгвістычныя сродкі забеспячэння лагічнасці маўлення.
30. Чысціня маўлення. Моўныя сродкі, што парушаюць чысціню маўлення.
31. Багацце (разнастайнасць) маўлення. Актыўны слоўнікавы запас і багацце маўлення.
32. Дарэчнасць маўлення. Прынцып маўленчай мэтазгоднасці.
33. Выразнасць маўлення. Крыніцы і асноўныя ўмовы выразнасці маўлення. Выкарыстанне мастацкіх сродкаў мовы (тропы, стылістычныя фігуры, прыёмы ажыўлення маўлення). Унікненне недарэчнай вобразнасці.
34. Слоўнікі-даведнікі, арыентаваныя на выпраўленне памылак і цяжкасцяў вуснага маўлення; іх значэнне.
35. Тэхніка і выразнасць вуснага маўлення. Састаўныя элементы тэхнікі маўлення. Асноўныя стылі маўлення.
36. Узаемадзеянне вербальных і невербальных сродкаў маўленчай дзейнасці. “Мова знешняга выгляду” педагога. Жэсты, міміка, рух, поза моўцы.

СУПРАВАДЖАЛЬНЫ БЛОК

ГЛАСАРЫЙ

Аксюмаран (аксімаран) (грэч. охумогон – дасціпна-недарэчнае) – стылістычная фігура, пабудаваная на парадаксальным сумяшчэнні супрацьлегласцяў з мэтай стварэння экспрэсіўнага эфекту: аглушальная цішыня, жывы труп, марудна спяшацца.

Алегорыя (грэч. allegoria – іншасказанне) – іншасказанне, увасабленне адцягненага паняцця, думкі з дапамогай канкрэтнага мастацкага вобраза; узнікае на аснове ўжывання слова ці выразу не з прамым, а з пераносным значэннем.

Амонімы (грэч. homos – аднолькавы, опута – імя) – словы, аднолькавыя па напісанні і вымаўленні, але розныя па значэнні.

Анафара (грэч. anaphora – вынясенне, узнятасць) – фігура маўлення, стылістычны прыём, заснаваны на паўторы аднолькавых слоў, выказаў, гукаспалучэнняў у пачатку маўленчай канструкцыі з мэтай узмацнення выразнасці выказвання.

Антытэза (грэч. antithesis – супрацьпастаўленне) – стылістычная фігура, заснаваная на кантрастным супастаўленні прадметаў, з'яў, паняццяў, вобразаў.

Акцэнталагічныя нормы – вызначаюць правілы пастаноўкі націску ў словах.

Арфаграфічныя нормы – вызначаюць правілы агульнапрынятага напісання слоў.

Арфапічныя нормы – вызначаюць правілы вымаўлення гукаў і спалучэнняў гукаў.

Афарызмы (грэч. aphorismos – кароткае выслоўе, выказванне) – кароткія, дасціпныя, звычайна вобразныя выслоўі, якія характарызуюцца закончанай думкай і дасканалай формай.

Багаце (разнастайнасць) маўлення – камунікатыўная якасць маўлення, якая вызначаецца ўмелым выкарыстаннем у маўленні разнастайных сінанімічных, антанімічных, фразеалагічных і інш. моўных сродкаў, прадугледжвае наяўнасць багатага слоўнікавага запасу.

Варыянт – паралельнае існаванне розных формаў і спосабаў выражэння аднаго і таго самага паняцця (моўнай адзінкі).

Варыянтнасць – разнастайнасць, разнатыпнасць літаратурных нормаў.

Вербальныя сродкі зносін (лац. verbum – дзеяслоў, слова, verbatis – вусны) – слоўныя (моўныя) сродкі зносін.

Выразнасць маўлення – камунікатыўная якасць маўлення, якая вызначаецца наяўнасцю ў маўленні такіх моўных элементаў, што фарміруюць прадметна-пачуццёвыя ўяўленні аб аб'ектыўнай рэчаіснасці, уздзеянчаюць на эмацыянальны стан чалавека, выклікаюць цікавасць і служаць для прыцягнення ўвагі слухачоў.

Гіпербала (грэч. hyperbole – перабольшанне) – празмернае перабольшванне якасных і колькасных якасцяў і ўласцівасцяў прадмета.

Градацыя (лац. gradation – паступовае нарастанне, узвышэнне) – стылістычная фігура, заснаваная на размяшчэнні блізкіх па сэнсе слоў з нарастаннем (або радзей – змяншэннем, спадам) іх эмацыянальна-сэнсавай значнасці; выкарыстоўваецца з мэтай павышэння экспрэсіўнасці, умацнення сілы выразнасці.

Дакладнасць маўлення – камунікатыўная якасць маўлення, якая вызначаецца строгай адпаведнасцю значэнняў слоў і іх спалучэнняў зместу і аб'ёму выражаных паняццяў, уменнем дакладна і ясна мысліць.

Дарэчнасць маўлення – камунікатыўная якасць маўлення, якая вызначаецца адборам моўных сродкаў у адпаведнасці са стылем, часам, месцам, мэтай і ўмовамі камунікатыўных зносін.

Дыялектызмы (дыялектныя словы) (грэч. dialektos – гаворка, дыялект, размова) – словы, спецыфіка якіх абумоўлена тэрыторыяй іх ужывання і якія не ўваходзяць у склад літаратурнай мовы.

Жарганізмы (франц. jargon – умоўная гаворка) – лексіка асобных сацыяльных, узроставых і прафесіянальных груп насельніцтва; жаргонныя словы, якія выкарыстоўваюцца за межамі жаргону.

Жэсты (фр. geste) – дынамічныя рухі частак цела чалавека (рук, галавы), якія маюць камунікатыўную скіраванасць і звернутыя да іншай асобы ці асоб.

Жэстыкуляцыя (фр. gesticuler, лац. gesticulation) – невербальны, кінетычны від зносін пры дапамозе жэстаў.

Запазычанні (іншамоўныя словы) – словы (выразы), якія ўвайшлі ў склад беларускай мовы з іншых моў.

Зеўгма (грэч. zeugma – сувязь, злучэнне) – фігура маўлення, заснаваная на аб'яднанні слоў, якія па сваёй семантыцы не спалучаюцца, не сумяшчаюцца, з мэтай стварэння гумарыстычнага эфекту: ішлі два студэнты, адзін – у паліто, другі – ва ўніверсітэт.

Змястоўнасць маўлення – камунікатыўная якасць маўлення, якая вызначаецца наяўнасцю важнай для камунікатыўнага працэсу думкі, ідэі, а таксама адпаведнасцю маўлення маральным нормам, ісціне.

Іронія (грэч. eironeia – прытворства, насмешка) – троп, заснаваны на выкарыстанні слова, выразу з адваротным значэннем з мэтай тонкай ці скрытай насмешкі.

Кадыфікацыя (лац. codex -- кніга, звод законаў, facere – рабіць) – афіцыйнае прызнанне нормы; сістэматызацыя і замацаванне моўных нормаў у граматыках, слоўніках, даведніках.

Кадыфікаваная норма – афіцыйна прынятае правіла, якое забяспечвае адзінства выкарыстання ўзорнага варыянта моўнай адзінкі.

Камунікацыя (лац. communicatio – сувязь, зносіны, перадача) – зносіны пры дапамозе моўных сродкаў, перадача якой-небудзь інфармацыі; форма маўленчых кантактаў людзей у працэсе жыццядзейнасці.

Кантамінацыя (лац. *contaminatio* – змешванне) – аб’яднанне, сумяшчэнне моўных адзінак (іх частак) на аснове структурнай, семантычнай, асацыятыўнай або функцыянальнай блізкасці, што прыводзіць да ўтварэння новай моўнай адзінкі, часам няправільнай: іграць значэнне < іграць ролю + мець значэнне; удзяляць значэнне < надаваць значэнне + удзяляць увагу.

Канцылярызмы – словы і выразы, пазычаныя з афіцыйна-справавога (канцылярскага) стылю, справаводства, юрыспрудэнцыі; механічна паўтараючыся, часта парушаюць стылістычныя нормы.

Культура маўлення – сукупнасць пэўных маўленчых якасцей, якія называюцца камунікатыўнымі якасцямі маўлення; уменне эфектыўна выкарыстоўваць гэтыя маўленчыя якасці ў канкрэтных умовах зносін.

Красамоўства (прамоўніцкае майстэрства) – па-мастацку апрацаванае вуснае публічнае маўленне, мэта якога – уздзейнічаць на розум і пачуцці слухачоў, пераканаць іх і схіліць да пэўных дзеянняў; аратарскі талент, здольнасць прыгожа і пераканаўча гаварыць.

Лагічнасць маўлення – камунікатыўная якасць маўлення, якая вызначаецца акрэсленасцю думкі, паслядоўнасцю яе выкладу, доказнасцю аргументаў і фактаў, абгрунтаванасцю і бездакорнасцю вывадаў, адпаведнасцю сэнсавай сувязі паміж словамі законам логікі, мыслення.

Лаканічнасць (сцісласць) маўлення – камунікатыўная якасць маўлення, якая прадугледжвае адбор найбольш рацыянальных, зручных для камунікацыі моўных сродкаў.

Літота (грэч. *litotes* – прастата), **адваротная гіпербала** – мастацкі прыём, заснаваны на непамерным памяншэнні якасцяў, уласцівасцяў прадмета ці з’явы.

Літаратурная мова – найвышэйшая форма нацыянальнай мовы, якая характарызуецца унармаванасцю і абавязковасцю для ўсіх членаў соцыуму; мова культуры, літаратуры, адукацыі, афіцыйна-справавоц сферы, сродкаў масавай інфармацыі; аснова культуры маўлення.

Лексічныя нормы – рэгламентуюць ужыванне тых ці іншых лексічных сродкаў (дыялектных, прастамоўных, жаргонных і г. д.); прадугледжваюць правільны выбар слова і яго ўжыванне з адпаведным значэннем.

Манеры – знешнія формы паводзін прамоўцы ў аўдыторыі.

Марфалагічныя нормы – вызначаюць правілы словазмянення (нормы скланення, спражэння і інш.).

Маўленне – канкрэтнае выкарыстанне сродку зносін (мовы) у працэсе кантактаў; спосаб перадачы думкі пры дапамозе пэўных элементаў мовы; з’ява індывідуальная, суб’ектыўная і непаўторная.

Маўленчы акт – мэтаскіраваныя маўленчыя зносіны, якія ўключаюць выказванне і ўспрыманне маўлення, наяўнасць адрасата і пэўнай маўленчай сітуацыі.

Маўленчая выразнасць (мастацтва маўлення) – выкарыстанне багаццяў мовы, яе выяўленчых сродкаў, стылістычных магчымасцей, якія надаюць маўленню вобразнасць, эмацыянальнасць, мастацкасць.

Маўленчая дзейнасць – спецыфічны від дзейнасці чалавека; выкарыстанне маўлення ў працэсе ўзаемадзеяння паміж людзьмі.

Маўленчае (гукавое, фанатычнае) дыханне – адвольнае, падкантрольнае дыханне, якое адрозніваецца ад фізіялагічнага структурай: кароткі ўдых, затрымка і працяглы выдых, у час якога адбываецца ўтварэнне гукаў; суадносіны працягласці ўдыху і выдыху 1:10, 1:15. Правільнае маўленчае дыханне – дыяфрагмальна-рабрыннае, пры якім запаўненне лёгкіх паветрам забяспечваецца шляхам скарачэння міжрабрынных мышцаў і дыяфрагмы.

Маўленчыя паводзіны – сукупнасць маўленчых дзеянняў (учынкаў) чалавека; уменне карыстацца мовай у самых разнастайных жыццёвых сітуацыях.

Маўленчая сітуацыя – сітуацыя маўлення (зносін), якая абумоўлівае, аказвае ўплыў на адбор суразмоўцамі моўных сродкаў для перадачы пэўнага зместу.

Маўленчыя штампы (іт. stampa – пячатка, друк) – моўныя звароты і выразы, якія шматразова паўтараюцца ў маўленні і становяцца шаблоннымі, трафарэтнымі, "заштампаванымі": падняць пытанне, распачаць мерапрыемства, пачаць работы па азеляненні.

Маўленчы этыкет – сукупнасць правіл маўленчых паводзін у стандартных сітуацыях зносін; сістэма ўстойлівых формул і правіл маўленчых паводзін.

Метанімія (грэч. metonymia – перайменаванне) – від тропа, заснаваны на пераносе ўласцівасцяў і якасцяў аднаго прадмета на другі на аснове сумежнасці, пэўнай знешняй ці ўнутранай сувязі паміж імі.

Метафара (грэч. metaphora – перанясенне) – від тропа, заснаваны на пераносе назвы з аднаго прадмета на другі на аснове падабенства.

Міміка (грэч. mimikos – пераймальны) – сукупнасць цяглічых рухаў твару; дадатковы невербальны сродак, які дапамагае выразіць, падкрэсліць асноўную думку выказвання.

Мова – сродак зносін; сістэма знакаў, якія абазначаюць прадметы аб'ектыўнай рэчаіснасці; з'ява сацыяльная, калектыўная, аб'ектыўная і абавязковая для ўсіх.

Нарматыўнасць – афіцыйная замацаванасць, традыцыйная агульнапрынятая літаратурных нормаў.

Нормы літаратурнай мовы – агульнапрынятыя, агульнапрызнаныя маўленчай практыкай і заканадаўча замацаваныя, абавязковыя для ўсіх носбітаў мовы правілы вымаўлення, словаўжывання, словазмянення і напісання слоў, пабудовы словазлучэнняў і сказаў.

Паралелізм (грэч. *parallelismos* – супадзенне, аднолькавасць) – аднолькавая сінтаксічная пабудова суседніх сказаў або іх частак (урывкаў тэксту).

Паралінгвістыка (грэч. *para* – каля, побач, *lingua* – мова) – сукупнасць невербальных сродкаў, скарыстаных у камунікатыўным акце; раздзел мовазнаўства, які даследуе невербальныя (нелінгвістычныя) сродкі ўздзеяння на слухачоў.

Параўнанне – від тропа, пабудаваны на супастаўленні двух прадметаў або станаў, што маюць агульную прыкмету.

Паронімы (грэч. *para* – побач, *onima* – імя) – словы, блізкія па гучанні і напісанні, але розныя па значэнні.

Паўтор (рэдуплікацыя) (лац. *reduplicatio* – падваенне) – паўтор слоў і іх спалучэнняў з мэтай прыцягнуць увагу да пэўных важных момантаў маўлення.

Персаніфікацыя (пераўвасабленне) (лац. *persona* – маска, твар, *facere* – рабіць) – разнавіднасць метафары, заснаваная на пераносе ўласцівасцей і здольнасцей чалавека на нежывыя, неадушаўленыя прадметы.

Перыфраза (парафраза, перыфраз) (грэч. *peri* – вакол, *phraso* – гаварыць) – від тропа, заснаваны на замене назвы прадмета іншай назвай, семантычна непадзельнай, іншасказальнай, апісальнай.

Перыяд (грэч. *periodos* – круг) – сінтаксічная канструкцыя, у якой думка і інтанацыя нарастаюць па ступенях, дасягаюць вяршыні, пасля чаго тэма атрымлівае лагічнае і інтанацыйнае вырашэнне.

Плеаназм (грэч. *pleonasmos* – празмернасць) – маўленчая збыткоўнасць, выкарыстанне выказаў, у якіх ёсць лішнія словы, што не дадаюць нічога новага ў выказванні: вядомая папулярнасць, свабодная вакансія, канчатковы вынік, калега па рабоце.

По́за – становішча цела ў прасторы, манера стаяць у аўдыторыі.

Полісемія (мнагазначнасць) (грэч. *poli* – многа, *sema* – знак) – наяўнасць у слове некалькіх звязаных паміж сабой значэнняў, якія развіліся з першапачатковага значэння. Не веданне, не уменне размяжоўваць мнагазначнасць слова прыводзіць да двухсэнсавасці.

Полісіндэтон (грэч. *polysyndeton* – шматлікая сувязь) – стылістычная фігура, заснаваная на выкарыстанні вялікай колькасці злучнікаў, якія наўмысна паўтараюцца пры аднародных членах сказа і частках складанага сказа з мэтай лагічнага, інтанацыйнага падкрэслівання, узмацнення эмацыйна-сэнсавай нагрузкі сказанага.

Правільнасць маўлення – камунікатыўная якасць маўлення, якая вызначаецца адпаведнасцю маўлення нормам літаратурнай мовы.

Прастамоўе – словы (выразы), якія характарызуюцца ярка зніжанай стылістычнай афарбоўкай і знаходзяцца на мяжы літаратурнай нормы: манаткі, дылда, зубаскал, абэлтух.

Прыказкі, прымаўкі – устойлівыя народныя выказванні, якія ў вобразнай, трапнай форме выражаюць ісціну, правераную вопытам шматлікіх пакаленняў.

Публічнае маўленне – вуснае выступленне перад масавай аўдыторыяй.

Пунктуацыйныя нормы – вызначаюць правілы пастаноўкі адпаведных знакаў прыпынку.

Рытарычнае пытанне (пытальна-рытарычны сказ, эратэма) (грэч. erotema – пытанне) – пытанне, якое не патрабуе адказу, бо сваім зместам сцвярджае пэўную думку, меркаванне, або пытанне, адказ на якое відавочны.

Рытарычны вокліч – экспрэсіўна афарбаваная маўленчая канструкцыя, якая характарызуецца эмацыянальнасцю, клічнай інтанацыяй.

Рытарычны зваротак (апастрофа) (грэч. apostrophe – уласны зваротак) – стылістычная фігура, заснаваная на такой форме адрасацыі (зваротку, закліку), якая выкарыстоўваецца з мэтай актывізацыі ўвагі слухачоў, надання маўленню дыялагічнасці.

Сімпока (грэч. symploke – перапляценне) – стылістычная фігура, якая спалучае анафару і эпіфару ў межах аднаго і таго самага кавалку тэксту; назіраецца паўтор пачатковых і канцавых слоў у складаных сказах, суседніх фразях.

Сінекдаха (грэч. synecdoche – суадносіны) – від тропа, заснаваны на пераносе назвы з часткі на цэлае і наадварот, цэлага -- на частку, ужыванні адзіночнага ліку замест множнага, множнага замест адзіночнага.

Сінонімы (грэч. synonymos – аднайменны) – словы, блізкія або тоесныя па значэнні, але розныя па напісанні, вымаўленні, эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўцы і стылістычным выкарыстанні.

Сінтаксічныя нормы – вызначаюць правілы спалучэння слоў у словазлучэннях і сказах.

Словаўтваральныя нормы – вызначаюць правілы, законы будовы, утварэння слоў.

Словы-паразіты – лішнія словы або словазлучэнні, якія ўводзяцца ў выказванне, але не нясуць ніякай сэнсавай нагрузкі і ў выніку абцяжарваюць выказванне.

Стылістычныя нормы – рэгламентуюць выкарыстанне моўных сродкаў у адпаведнасці з іх стылістычнай афарбоўкай і мэтай выказвання.

Таўталогія (грэч. tauto – тое самае, logos – слова) – паўторнае абазначэнне ўжо названага паняцця іншым, блізкім па сэнсе словам ці выразам: аб'яднаць у адно цэлае, арганізаваць арганізацыю, цалкам запоўніць, прыблізіцца вельмі блізка.

Троп (грэч. tropos – паварот, зварот, вобраз) – паэтычны зварот, разнавіднасць выкарыстання слоў і выразаў з пераносным, вобразным значэннем.

Тэхніка маўлення – сукупнасць навыкаў, уменняў і прыёмаў, якія выкарыстоўваюцца з мэтай дасягнення найлепшага (аптымальнага) гучання маўлення і якія дазваляюць прамоўцу з максімальнай эфектыўнасцю ўздзейнічаць на аўдыторыю.

Фігура маўлення (рытарычная фігура, стылістычная фігура) (лац. *figura* – вобраз, від) – звароты, выслоўі, сінтаксічныя канструкцыі, якія выкарыстоўваюцца для ўзмацнення выразнасці выказвання (антытэза, інверсія, рытарычнае пытанне, рытарычны зваротак, паўтор, паралелізм і інш.).

Фразеалагізмы (фраземы, фразеалагічныя адзінкі, фразеаграмы) (грэч. *phrasis* – выраз, зварот, *logos* – вучэнне) – устойлівыя, гатовыя моўныя адзінкі, якія характарызуюцца семантычнай непадзельнасцю і яркай вобразнасцю, экспрэсіўнасцю.

Фразеалагічныя нормы – рэгламентуюць ужыванне фразеалагізмаў адпаведна іх значэнню, кампанентнаму складу, структурнай арганізацыі і іх стылістычнай афарбоўцы.

Цытата (лац. *citatum* ад *citare* – абвяшчаць, прыводзіць) – даслоўная вытрымка з якога-небудзь тэксту, якая выкарыстоўваецца з мэтай пацвярджэння або тлумачэння асноўнай думкі.

Чысціня маўлення – камунікатыўная якасць маўлення, якая вызначаецца адсутнасцю ў маўленні слоў-паразітаў, жарганізмаў, дыялектызмаў, лаянкавых слоў, канцылярызмаў і штампаў і іншых слоў і выразаў, нехарактэрных для літаратурнай мовы.

Эліпсіс (грэч. *elleipsis* – пропуск) – пропуск элемента выказвання (слова ці слоў), які аднаўляецца кантэкстуальна.

Эпіфара (грэч. *epiphora* – паўтор) – фігура маўлення, стылістычны прыём, заснаваны на паўторы аднолькавых слоў, словазлучэнняў, спалучэнняў гукаў у канцы маўленчай канструкцыі з мэтай вылучэння асноўнага сэнсу выказвання.

Эпітэт (грэч. *epitheton* – дабаўлены, дадатковы, прыкладзены) – від тропа, мастацкае азначэнне прадмета.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. Абабурка, М. Культура беларускай мовы / М. Абабурка. – Мн., 1994.
2. Асновы культуры маўлення і стылістыкі / Пад рэд. У.В.Анічэнкі. – Мн., 1992.
3. Каўрус, А. Культура слова / А.Каўрус. – Мн., 1983.
4. Лепешаў, І.Я. Асновы культуры мовы і стылістыкі. Практикум / І.Я. Лепешаў. – Мн., 1989.
5. Лепешаў, І.Я. Культура маўлення / І.Я. Лепешаў. – Гродна, 2007.
6. Мурина, Л.А. Риторика / Л.А. Мурина. – Мн., 1994.
7. Рудь, Л.Г. Культура речи / Л.Г. Рудь, И.П. Кудреватых, В.Д. Старичёнок. – Мн., 2005.
8. Русецкий, В.Ф. Культура речи учителя. Практикум / В.Ф. Русецкий. – Мн., 1999.
9. Сопер, П.Л. Основы искусства речи / П.Л. Сопер. – Ростов н/Д., 1995.
10. Сцяцко, П.У. Культура мовы / П.У. Сцяцко. – Мн., 2002.
11. Сцяцко, П.У. Праблемы нормы культуры мовы / П.У. Сцяцко. – Гродна, 1998.
12. Янкоўскі, Ф.М. Беларускае вымаўленне / Ф.М. Янкоўскі. – Мн., 1976.

Дадатковая

1. Апресян, Г.З. Ораторское искусство / Г.З. Апресян. – М., 1978.
2. Васильева, А.Н. Основы культуры речи / А.Н. Васильева. – М., 1990.
3. Введенская, А.Н. Русский язык и культура речи / А.Н. Введенская, Л.Г. Павлова, Е.Ю. Кашаева. – Ростов н/Д., 2000.
4. Головин, Б.Н. Основы культуры речи / Б.Н. Головин. – М., 1988.
5. Гурскі, М.І. Параўнальная граматыка рускай і беларускай моў / М.І. Гурскі. – Мн., 1962.
6. Демиденко, Л.П. Речевые ошибки / Л.П. Демиденко. – Мн., 1986.
7. Каўрус, А.А. Мова народа, мова пісьменніка / А.А. Каўрус. – Мн., 1989.
8. Князьков, А.А. Техника речи и постановка голоса / А.А. Князьков. – М., 1990.
9. Конюшкевич, М.И. Синтаксис русского и белорусского языков: сходство и различия / М.И. Конюшкевич, М.А. Корчиц, В.А. Лещенко. – Мн., 1994.
10. Кузнецов, И.Н. Риторика / И.Н. Кузнецов. – Мн., 2000.
11. Куліковіч, У.І. Новае ў беларускай арфаграфіі. Правілы. Заданні. Тэсты. Даведачны матэрыял / У.І. Куліковіч; пад рэд. М.Р. Прыгодзіча. – Мн., 2010.
12. Культура речи: Практикум / авт.-сост. И.П. Кудреватых, А.Ф. Калашникова. – Мн., 1997.

13. Лепешаў, І.Я. Праблемы фразеалагічнай стылістыкі і фразеалагічнай нормы / І.Я. Лепешаў. – Мн., 1984.
14. Пиз, А. Язык телодвижения / А. Пиз. – Н.Новгород, 1996.
15. Старичёнок, В.Д. Культура речи и деловое общение / В.Д. Старичёнок, Л.Г. Рудь. – Мн., 2004.
16. Сучасная беларуская мова: Пытанні культуры мовы. – Мн., 1973.

Слоўнікі

1. Арашонкава, Г.У. Граматычны слоўнік назоўніка / Уклад.: Г.У. Арашонкава, Н.А. Чабатар, А.М. Астапчук, В.І. Уласевіч. – Мн., 2008.
2. Арашонкава, Г.У. Кіраванне ў беларускай і рускай мовах: Слоўнік-даведнік / Г.У. Арашонкава, В.П. Лемцюгова. – Мн., 2005.
3. Арашонкава, Г.У. Слоўнік цяжкасцей беларускай мовы / Г.У. Арашонкава, В.П. Лемцюгова. – Мн., 1987.
4. Бардовіч, А.М. Марфемны слоўнік беларускай мовы. 2-е выд. / А.М. Бардовіч, Л.М. Шакун. – Мн., 1989.
5. Бардовіч, А.М. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А.М. Бардовіч, М.М. Круталевіч, А.А. Лукашанец. – Мн., 2000.
6. Беларускі арфаграфічны слоўнік / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. Імя Я. Коласа і Я. Купалы; уклад. Л.П. Кунцэвіч, І.У. Кандраценя; пад рэд. А.А. Лукашанца. – Мн., 2009.
7. Булыка, А.М. Слоўнік іншамоўных слоў: У 2-х т. / А.М. Булыка. – Мн., 1999.
8. Гаўрош, Н.В. Слоўнік эпітэтаў беларускай мовы / Н.В. Гаўрош. – Мн., 1998.
9. Грабчыкаў, С.М. Слоўнік паронімаў беларускай мовы / С.М. Грабчыкаў. – Мн., 1994.
10. Грабчиков, С.М. Межъязыковые омонимы и паронимы / С.М. Грабчиков. – Мн., 1980.
11. Граматычны слоўнік дзеяслова / Уклад.: В.П. Русак, Л.А. Ліхадзіеўская, Н.П. Еўсіевіч, А.А. Кірдуноў. – Мн., 2007.
12. Клышка, М.К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / М.К. Клышка. – Мн., 2005.
13. Лазоўскі, У.М. Слоўнік антонімаў беларускай мовы / У.М. Лазоўскі. – Мн., 1994.
14. Лепешаў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 1 – 2 / І.Я. Лепешаў. – Мн., 2008.
15. Міхневіч, А.Я. Слоўка за слоўкам: алф. давед. па культуры бел. мовы для ўсіх / А.Я. Міхневіч, Л.П. Кунцэвіч, Ю.В. Назаранка. – Мн., 2006.
16. Слоўнік беларускай мовы: Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне. – Мн., 1987.

17. Старычонак, В.Дз. Слоўнік амонімаў беларускай мовы / В.Дз. Старычонак. – Мн., 1991.
18. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. – Мн., 2005.
19. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. Т. 1 – 5. – Мн., 1977 – 1984.
20. Уласевіч, В.І. Слоўнік новых слоў беларускай мовы / В.І. Уласевіч, Н.М. Даўгулевіч. – Мн., 2009.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ